रवि शाक्य

S. L. C. विद्यार्थीतय निंतिः--

नेपाल भाषा

खः

क

थं

च्वये

गु

लँ

पु

च्वमिः—
सूर्य बहादुर पिवाः,
शान्ति निकुञ्ज,
हाईस्कूल,
नेपाल.

न्ह्यः,
लि,
व
द
थु
या
आ
खः

नेपाल भाषा

न्ह्यः,	खः	च्वमि:-
लि,	क	सूर्य बहादुर " पिवा: "
व	थं	शान्ति निकुञ्ज हाईस्कूल,
द	च्व	भगवतीबारी,
थु	ये	काठमाडौं,
या	गु	नेपाल।
आ	लँ	
खः	पु	

" दको नेपामियात लःह्लाना। "

ने. सं १०७६ वि. सं २०१३ इ. सं १९५७

मू ।४० पीगः

पिका:मि:--

रत्नपुस्तक भण्डार,
भोटाहिटि,
काठमाडौं, नेपाल।

(ब्याक्क अधिकार च्वमियाके)

न्हापांगु द्व:छि

थाःगु थाय्--
" हिमालय प्रेस, "
ॐबहाल नवहील,
काठमाडौं, नेपाल।

छत्वा:चा खँ

नेपाल भाषायागु छगू व्याकरण च्वये धका मतिइ तयाः तयागु ताःहे दत। तर न्ह्यागुं ज्यां ई काइगु जुया ला छु धाये, अर्थे च्वये मफयाः च्वंगुलिइ थौं वया बह्ल थ्व चीचा धंगुया रूपय् जुउसां च्वये फयागुलिइ अतिकं लय्ताया। खतु थ्व च्वये फः वःगु ईया ख्वासां हे जक खः। आपाः हे पासापिसं नेपाल भाषा व्याकरण छगू च्वकि च्व धायादिउगुलिं, उकिसं थ्व भाषा च्वयेगुलिइ छगूपहः मवया विउगुलिं, हानं नेपाल भाषा काया प्रवेशिका परीक्षा विइपिं विद्यार्थीतयत न्ह्यः,लि, व दथुया आखः थ्व भाषाय् गय च्वयेगु धायागु छगू समस्या हे थें जुया च्वंगु, व व सयेकेगुलिइ गुहालि बिइगु सफू छगू हे पिहाँ मवयाः च्वंगुलि थौं थ्व "नेपाल भाषा खःकथं च्वयेगु लँपु" नांगु सफूचा छगू च्वयाः छिकपिनि न्ह्यःनय् तये हया च्वँना। थ्व सफुलिं छुं भचा जक हे खःकथं च्वयेगुलिइ छिकपित मद्दत यात धाःसा जि थःगु कुतः सफल जुउगु दः धका भापाः काये।

थ्व सफू पिकायेगुज्या याना बिउगुलिं पासा रत्न प्रसाद श्रेष्ठ—रत्नपुस्तक भण्डारयात, कथिइक जिगु सफू कचायेक स्वया बियादियाः सल्लाः बिया दिउगुलिं भ्रौ समालोचक माधवलाल कर्माचार्ययात, सफू च्वया च्वँना बलय् ताकतुक साहुति बिया बिउगुलिं कवि रमापति राज शर्मा—मन्त्री, नेपाल साहित्य मन्दिरयात, अले दकेलिपा प्रुफ स्वयाः ब्वां—ब्वां जुसे बियादिउगुलिं भाषा भक्त वैकुण्ठ भक्त साखःकःमियात जि नुगलं निसें धन्यबाद लःल्हाये।

जयमां भाय्! जय नेपाल!

दिलागा ११,'७६ सूर्य बहादुर "पिवाः"

धलःपौ

दुहाँ

(क) छगू भाय् मेगु भाय् नापं ध्वन्यात्मक दृष्टिं स्वये बलय् आपाः पानाः च्वंनि। उकिं भीसं 'क्वथा' च्वये माः, 'कोठा' मखु।

(ख) थथें तुं व्याकरणात्मक दृष्टिं स्वये बलय् नं भीगु भाय्या आखः, न्ह्यःनय्या जुयेमाः, दथुया जुयेमाः अथवा लिउनय्या जुयेमाः, आपाःथें ह्रस्व हे खने दः। उकिं भीसं 'बजि' च्वयेमाः, 'बजी' मखु।

(ग) व्याकरणं छगू कथं च्वयेगु भीत स्यँनि। व्याकरण मरुगु भाय् स्थानीय भाय् थें जक जुसे च्वनि। उकिं छगू भाय्यात छथाय्यागु पहः जक वयेक च्वये मजिउ। भाय् च्वये बलय् प्रामाणिकता, भौगोलिकता, अले आधुनिकता वयेक च्वयेमाः। उकिं भीसं 'धाया दिल' च्वयेमाः, 'धया दिल' अथवा 'धैदिल' च्वये मजिउ। 'जेन, वव, भालपाव इ'० पुलांगु रुप खःसां थौंयात आः भीसं 'जिं, वः, भाःपाः इ.' रुपं च्वयेगु यायेमाः।

(घ) नेपाल भाषाय् 'अ, आ, इ, उ, ए. ओ' कार फुकं ह्रस्व नं दीर्घ नं दः। थ्व थ्व भाय्यागु थःगु पहः खः। 'अ व आ' या दीर्घ रुप क्यंनेत ':' लिनिफुति तँनेगु चलन दः। उकिं थ्व भाषाय् ह्रस्व–दीर्घ थुकथं खः।

ह्रस्व	दीर्घ
क	कः
का	काः
कि	की

कु	कू
क्य	के
क्ष	क्षः अथवा को
कं	×
×	कौ
×	कं

इ०

नोट—ब्वँने न्ह्यः म्हीगु भायूया पहः सिङ्केत न्ह्याह्मस्यां 'दुहां' निं ब्वँना दिसँ।

— च्वःह्म

छ्या

ह्रस्वदीर्घ

संज्ञा

१. एकाक्षरी संज्ञाशब्द 'अ, आ, इ, उ, ए, ओ' कार फुकं ह्रस्व जुइ। तर आखः लोपगु जुउसा दीर्घ जुइ । छगः आखलं अप्पो दःगु शब्द खःसा न्ह्यःनय्‌या आखः आपायाना ह्रस्व हे जुइ।

(क) एकाक्षरी संज्ञा शब्द–खँ, ख्वा, चि, चु, थ्वँ इ०

(ख) आखःलोपगु संज्ञाशब्द—खः (खत); गाः (गाल); ई (इल); मे (मेस); को (कोख) इ०

(ग) छगः आखलं उप्पोगु शब्द—अपा, इताः, उजं, ग्वत, भ्वत इ०

अपवाद—पीजा, तेल, तीका, कूताः, छेँ, पे, घे, कौ इ०

द्रष्टव्य—आपायाना न्ह्याःगु शब्द नं न्ह्यःनय् च्वंगु ह्रस्व जुइ। गथे—लिक, लिसे, ल्हिपा, उपो, थुलि, छिपिं, इ०

२. न्ह्यःआखः (उपसर्ग) आखः लोपगु शब्द च्वँना बनये जुइगु, व आखः हे लोपगु शब्दया न्ह्यःनय् च्वँगु आखः दीर्घ हे जुइ।

(क) आखः लोपगु न्ह्यःआखः दःगु शब्द—मूति (मुलति); ख्वःसः (ख्ववसः); यःमह्लि (यवमह्लि) इ०

(ख) आखः हे लोपगु शब्द—पःखाः (परखाल); जःखः (जवखव); ई--ब्यः (इल बेल); गःतां (गलतान); कःति (कवति) इ०

३. आखः लोप थाय् बाहेक मेथाय् फुकं थासं अन्तयागु आखः ह्रस्व हे जक जुइ।

(क) अन्तया आखः ह्रस्व जुइगु शब्द—अजि, भाजु, ज्यामि, निनि, बजि, क्वाति, अन्ति, खुसि इ०

(ख) आखः लोपगु जुया अन्तया आखः दीर्घ जुइगु शब्द—मनू (मनुख); फुकी (फुकिज); द्वलंद्वः (द्वलंद्वल); इ०

४. उजो (तत्सम) शब्द मेगु भाषाय् प्रयोग थें तुं जुइ।

तर उथें शब्द (तद्भव) नेपाल शब्दया च्वय्‌या नियमय् हे लाः वः।

(क) उजो शब्द—बल, देव, देश, हर्षमान इ०

(ख) उथें शब्द—बः, द्यः, दे, हर्खमां इ०

५. संज्ञा जुउसां विशेषण जुउसां मेगु भासं वःगु उजो शब्द (तत्सम शब्द) या प्रयोग मेगु भाषाय् थें हे जुइ। गथे—पीर, ऊँट, वीर, शूर, तस्वीर, महशूर, कीर्ति, मूर्ख, बिल, सेल, भोर, आखिर इ०

क्रिया

६. निगः आखलं दःवया च्वंगु क्रियायागु न्ह्यःनय् च्वंगु आखः 'इ, उ, ए, ओ' कार ह्रस्व जुइ। गथे-क्यले, क्यँने, स्वके, फ्यये, चिले, चिंने, दिके, दिये, उले, कुँने, फुके, बुये, प्वले, व्वँने, श्वके, ध्वये, इ०
अपवाद—तोते इ०

७. उपसर्ग च्वंवया च्वंगु क्रियाया न्ह्यःनय्या आखः ह्रस्व जुइ। उपसर्गया रूपं आखः लोपगु, दीर्घ संज्ञाशब्द हे वयाच्वंगु खःसा ला दीर्घ जुइ।

(उपसर्ग च्वंवया च्वंगु क्रियाया न्ह्यःनय्या आखः—क्वकाये (क्व+काये); दुकाये (दु+काये), पितबिये (पित+बिये) इ०

(ख) आखः लोपगु, दीर्घ संज्ञाशब्द उपसर्ग थें वःगु शब्द—पोचिये (पोल+चिये); मोल्हुये (मोल+ल्हुये); चूलाके (चुल+लाके); मूपुले (मुल+पुले), गोतुले (गोल+तुले); कोजिये (कोल+जिये); कोछिये (कोल+छिये) इ०

८. 'ये' वाहेक मेगु क्रियाया दथुइ च्वंगु आखः 'इ, उ, ए, ओ' कार ह्रस्व हे जुइ। गथे—तप्यने, फ्ययेके, लुइके, मायेफ्वये, गोतुले, पुतिहाये, लुकुंबिये, तोधुये, उठयेजुये इ०

९. मूल क्रिया (गये, प्वले, च्वके, च्वँने, भपे, तोते) स लिउनय्या एकार न्ह्यागुं अवस्थाय् नं दीर्घ जुइ। मेगु रूपय् क्रियाया अन्तया आखः ह्रस्व हे तुं जुइ।

(क) मूल क्रियाया लिउनय्या एकार न्ह्यागुं अवस्थाय् नं दीर्घ—गये, प्वले, च्वके, च्वँने, भपे, तोते, गयेला, प्वलेतिनि, च्वकेगु, च्वँने बिउ इ०

(ख) मेगु रुपय् क्रियाया अन्तया आखः ह्रस्व—गइ, गइर्तिनि, प्वलि, च्वकिइ, च्वँनि, भपिइ, तोतिइ, ग, प्व, च्वकि, च्वँ, भपिउ, तोति इ० । तर वर्तमान कालबोधक क्रिया 'व' लोप जुया दीर्घ हे जक जुइ । गथे—गः, प्वः च्वकः, च्वं इ०

द्रष्टव्य—'ए' कारं लिपा 'इ व उ' कार उठये जुउगु क्रिया खःसा उगु वर्तमान कालया अवस्थाय् नं ह्रस्व हे जुइ । गथे—बिउ, थुउइ०

१०. साधारणतः विभिन्न तालं चलये जुइगु क्रिया थुपिं खः। (क) नये (ख) काले (ग) बुके (घ) कुँने (ङ) भाःपे (च) तोते ।

द्रष्टव्य—सहायक क्रिया 'दये, खये, माले' व अपवाद क्रिया 'यये, त्यये इ०' जक क्रिया भिन्न प्रकारं वँनि ।

(छ) दये (ज) खये (झ) त्यये (ञ) यये (ट) माले

हाकनं—झीगु नेपाल भाषाय् उत्तमपुरुषय् छगू कितां अले मध्येम व प्रथम पुरुषय् मेगु कितां क्रिया वइ । झीगु भासय् भूत नितासि दः १ अपूर्ण भूत २ पूर्णभूत । भविष्य नं नितासि हे दः । १ सामान्य भविष्य २ सम्भाव्य भविष्य ।

उदाहरणत

वर्तमान

क. (उ) जि जा नये ।
 (म) छं जा नः ।
ख. (उ) जि खेँ काले ।
 (म) छं खेँ काः ।
ग. (उ) जि मचायात चिकनं बुके ।

(म) छं मचायात चिकनं बुकः।

घ. (उ) जि खुँयात छ्यलिइ कुँने।

(प्र) वं खुँयात छ्यलिइ कुं।

ङ. (उ) जि थथे भाःपे।

(प्र) वं थथे भाःपिउ।

च. (उ) जि पंजलं बखुं तोले।

(प्र) वं पंजलं बखुं तोतः।

छ. (उ) जि थन दः।

(म) छ थन दः।

ज. (उ) जि तःमिह्म खः।

(म) छ तःमिम्ह् खः।

झ. (उ) जि थथे धाये त्यः।

(म) छं थथे धाये त्यः।

ञ. (उ) जित छ यः।

(प्र) वयात छ यः।

ट. (उ) जि थ्व ज्या यायेमाः।

(म) छं थ्व ज्या यायेमाः।

अपूर्णभूत

क. (उ) जि जा नया।

(प्र) वं जा नल।

ख. (उ) जि खेँ काला।

(प्र) वं खेँ काल।

ग. (उ) जि मचायात चिकनं बुका।

(प्र) वं मचायात चिकनं बुकल।

घ. (उ) जि खुँयात छ्यलिइ कुँना।
(म) छं खुँयात छ्यलिइ कुँन।
ङ. (उ) जि थथे भाःपिया।
(म) छं थथे भाःपिल।
च. (उ) जिं पंजलं बखुं तोता।
(म) छं पंजलं बखुं तोतल।
छ. (उ) जिं थन दत।
(प्र) व थन दत।
ज. (उ) जि तःमिम्ह खत।
(म) छ तःमिम्ह खत।
झ. (उ) जिं थथे धाये त्यल।
(म) छं थथे धाये त्यल।
ञ. (ञ) जित छ यल।
(प्र) वयात छ यल।
ट. (उ) जिं ध्व ज्या यायेमाल।
(म) छं ध्व ज्या यायेमाल।

द्रष्टव्य— वर्तमान कालनापं सम्बन्ध दःगु अर्थात् नकतिनि जुउगु कालयू अपूर्णभूत क्रिया च्वंवइ—गथे—वं जा नल। मेंथाँ मचाबुउम्हस्यात चिकनं बुकल।

पूर्णभूत

क. (उ) जिं जा नया।
(म) छं जा नला।
ख. (उ) जिं खें कांला।

(प्र) वं खें काला।

ग. (उ) जि मचायात चिकनं बुका।

(म) छं मचायात चिकनं वुकला।

घ. (उ) जि खुँयात छ्यलिइ कुँना।

(प्र) वं खुँयात छ्यलिइ कुँना।

ङ. (उ) जि थथे भाःपिया ।

(म) छं थथे भाःपिला ।

च. (उ) जि पंजलं बखुं तोता।

(प्र) वं पंजलं बखुं तोतला।

६. (उ) जि थन दता।

(म) व थन दता।

ज. (उ) जि तःमिम्ह खता।

(प्र) व तःमिम्ह खता।

झ. (उ) ×

(म) ×

ञ. (उ) जित छ यला।

(प्र) वयात छ यला।

८. (उ) जि ज्या यायेमाला।

(म) छं ज्या यायेमाला।

द्रष्टव्य—वर्तमान कालनापं छं सम्बन्ध हे मदये धुकःगु अवस्थाय् पुर्णभूत क्रिया वइ—गथे-जो वःसां रामं जा नला, उकिं जो बढये जुउगु।

नोट—यँय् व यलय् जक 'ला' मधासे 'लः' धक ताहाक जक धाइगु चलन दः।

सामान्य भविष्य, संभाव्य भविष्य

द्रष्टव्य—सामान्य भविष्य कालय् 'तिनि' दः वळ कि संभाव्य भविष्य खः वइ।

क. (उ) जि जा नये (तिनि)।
(म) छं जा नइ (")।
ख. (उ) जि खें काले (")।
(प्र) वं खें कालि (")।
ग. (उ) जि मचायात चिकनं बुके (")।
(म) छं मचायात चिकनं बुकिइ (")।
घ. (उ) जि खुँयात छ्यलिइकुँने (")।
(प्र) वं खुँयात छयलिइ कुँनि (")।
ङ. (उ) जि थथे भाःपे (")।
(प्र) वं थथे भाःपिइ (")।
च. (उ) जि पंजलं बखुं तोते (")।
(म) छं पंजलं बखुं तोतिइ (")।
छ. (उ) जि थन दइ (")।
(म) छ थन दइ (")।
ज. (उ) जि तःमिह्म खइ (")।
(प्र) व तःमिह्म खइ (")।
झ. (उ) जि थथे धाये त्यइ (")।
(म) छं थथे धाये त्यइ (")।
ञ. (उ) जित छ यइ (")।
(प्र) वयात छ यइ (")।

ट. (उ) जि ज्या याये मालि (”)।

(म) छं ज्या याये मालि (”)।

द्रष्टव्य—जुइगु अति सम्भव दःसा (क) संभाव्य भविष्य क्रिया वइ, तर जुयेनं फः, मजुये नं फःथें च्वंसा (ख) सामान्य भविष्य क्रिया वइ। (क) रामं आखः ब्वँनि तिनि (ख) वया ब्वाह्म मंत, अयूनं वं आखः ब्वँनि।

११. आकारं उठये जुउगु क्रियाया प्रेरणार्थक रुपय् दथुइ 'ये' वःसा; 'इ व उ' कारं उठये जुउगु क्रियाया दथुइ 'इ' वःसाः उक्रिया भूत कालय् 'ल' वइ, मखुसा 'त' वइ। तर 'अ' कारं उठये जुउगु क्रियाय् धाःसा (दये, खये, फये, इ०) भूत कालय् 'त' वयाः नं दथुइ 'ये' च्वं वः नापं दथुइ 'ये' मवसें नं भूतकालय् 'ल' दःवः। गथे–(क) 'काये' (ग्रहण यायेगु अर्थ खःसा) 'कायेके,; 'काये'; (दुखय् लाये अर्थ खःसा) 'काके'; खुये (निको याये अर्थ खःसा) खुके—प्रेरणार्थक रुप जुउ वइ। भूत· कालया रुप 'काल', 'कात" 'खुल', 'खुत' जुइ। 'दये, खये, फये' या जक भूतकालया रुप 'दत, खत, फत' जुया नं 'दयेके, फयेके, खयेके' प्रेरणार्थक रुप जुउवइ। 'गये, नये' निगुलिं क्रियाया भूतकाल 'गल, नल' जुउसां थुमि प्रेरणार्थक रुप 'गयेके, नके' जुइ। उकिं अकारं उठये जुइगु क्रिया गुगुं 'गये' क्रियाथें, गुगुं 'नये' क्रियाथें जुइ।

१२. बिशेषणं पिहाँ वया च्वंगु 'इ, उ' कारान्त क्रियाया वर्तमान कालय् प्रथम व मध्यम पुरुष नापं 'उ' तंवइमखु। गथे—थ्व ज्या थाकु (थाकुउ मखु)। थ्व भों सालु (सालुउ मखु)। छाय धाःसा 'थाकुये, सालुये' क्रिया 'थाकु, सालु' विशेषणं दः वया च्वंगु खः।

विशेषण

१३. 'कु, गु,तु, धि, पु, फि, मि, ह्म, लु, सि, इ० 'कारांत बाहेक मेगु विशेषणया अन्तया आखः दीर्घ जुइ। गथे–थाकु, अःपुगु, क्वातु, तःधि, तःपु, चीफि, तःमि, बांलाःह्म, सालु, गंसि,; तर तुयू, खू, भ्वाबो, थ्वाथः, यः, छगू, निगू, भिगू, नीगू, स्वीगू, पीगू, ग्वीगू, इ०।

द्रष्टव्य—'दये व खये' क्रियाया 'दत व खत' भूतकालया रूप खःसां आपायाना 'दःव खः' नं हे थाय् स्वया भूतकालया अर्थ पिकाः वँनेमाः। गथे–व तःमिह्म खः। व थन दः। ह्रानं विशेषण 'ह्म बा गु' संयुक्तगु खःसा, अले व पूरक जुया वया च्वंगु खःसा जक 'दये, खये' क्रिया वइ। नत्र वइमखु। गथे–व तःमि। व तःमिह्म खः।

निद्या

खँगोया पहः

१४. शब्दया लिउनय् अथवा दथुइ नं आखः लोप जुउवइथाय् 'अ, आ' कार जुउसा ':' लिनिफुति च्वँना दीर्घ जुउवइ। अले 'इ, उ, ए, ओ' कार जुउसा दीर्घ जक उच्चारण जुउवइ। तर 'म व म' लोप जुउवंसा अनुस्वार तयेमाः। गथे—लः (लख); गाः (गाल); मनू (मनुख), ती (तिल); वखुं (वखुन); मां (माम;) इ०।

१५. नेपाल भाषाय् 'क, ख, च, ज, त, थ, म, न, र ल, व, स, ति, थि, नि, लि' इ० आखःसंज्ञाय् लोप जुउवं। थुगु आखःसकर्मक क्रिया नापं कर्ता जुइ बलय्, अले अप्राणीवाचकय् 'पाखें' या अर्थ वयेके मालिबलय् जक पिलुउवइ। तर वहुवचनया रूप काः वँनि बलय् सकर्मक क्रिया वःसां लोपगु आखः खने दः वइ मखु। गथे—

अकर्मक क्रिया नापं

१. मनू छम्ह घॅन.।

सकर्मक क्रिया नापं

१. छम्ह मनुखं खुं ज्वँन।

अप्राणीवाचकय् 'पाखें' या अर्थय्

१. म्यालं मचा छम्ह कुतूँ वँन।

'स' (सप्तमी) या अर्थ क्यँनि बलय्

१. म्यालय् मचा छम्ह दः।

सकर्मक क्रिया नापं बहुबचनय्

१. मनूतयसं नेपाल भाषा पत्रिका ब्वँनाच्वन।

१६ 'स, च, ज,' लोप जुया आपाः थासय् लोपगु आखःया थासय् 'य्' च्वंवइ। गथे-न्हाय् (न्हास); क्वंय् (क्वँच); बनय् (बनज); मे (मेस), फै (फैस) इ०

द्रष्टव्य—आपायाना 'अ व आ' कारया लिउनय् (बनज—बनय् 'वाहेक) 'स, च, ज' लोप जुया 'य्' च्वंवइ।

१७. ति, लि, थि, नि' तँना वना दीर्घ 'ऊ व औ 'कार जुउ वँना च्वंगु शब्दत। गथे—भौ (भति); भौ (भलि); तूँ (तुँथि); थौं (थनि) इ०।

१८. सर्वनाम, नाता, व आदरार्थी शब्दय् वहुवचनय् 'पिं' वइ। मेगुलिइ 'त' व 'तयसं (सकर्मक क्रिया नापं) वइ। गथे—(क) मनूत वल। (ख) पसल्यातयसं साह्री भाः थिके यात। (ग) दाजुपिं थ्यंकः भाल। (घ) वय्कःपिं कह्य् ख्वप भाइ। (ङ) भाजुपिं गुबलय् भायेगु ?

१६. द्वितीयाया कर्मया रूपय् एक वचनय् 'यात' व वहु-वचनय् 'तयत' वइ। तर कर्म अप्राणीवाचक खःसा 'यात' वइ मखु। कर्म प्राणीवाचक जुया नं 'यात' विकल्पं जुइ। गथे-रामयात सःति। मनूतयत छु धाये ? राम सःतिं। जिं जा नया।

द्रष्टव्य— ह्रानं द्विकर्मक क्रिया जुउवल धाःसा प्रधान कर्मय् 'यात' दइ, तर गौणकर्मय् 'यात' च्वं वइमखु। गथे-कृष्णं रामयात संस्कृत स्यँन।

२०. करणय् ' ं ' अनुस्वार अथवा 'नं' तयेमाः। गथे—कलमं आखः च्व। कौनं छंत कयेके ला ? खं छंत खुशी याये फइमखु।

द्रष्टव्य— आपायाना आखः लोप मखुगु 'आं व अं' कारय् 'नं', व मेथाय् '॑' वइ।

२१. सम्प्रदानय् द्वितीयाय् थें हे जुइ।

२२. अपादानय् प्राणीवाचकय् 'पाखें', अप्राणीवाचकय् '॑' अनुस्वार अथवा 'नं' वइ। गथे— भयालं तिन्हुया हुँ। छें मनू वल। रामपाखें थ्व ज्या जुला। थौं विदा दः धका रेडिओनं खबर वः ला ?

द्रष्टव्य— आखः लोप मरुगु 'ओ, औ व अं' कारय् 'नं', अले मेथाय् '॑' वइ।

२३. षष्ठीइ विशेषण हे संज्ञा जुया च्वंगुसा 'स्या' अथवा 'स्यागु' वइ, 'या' अथवा 'यागु', व 'याह्म' साधारण रूपं न्ह्यागुलिं वये फः। प्राणीवाचकया धनी धायागु बोध जुउवःसा, जक 'याम्ह' वइ। बहुवचनया षष्ठीइ 'तय, तयगु, अथवा, तयम्ह' वइ। गथे-रामया छेँ थ्व खः। रामयागु छेँ थ्व खः। थ्व छेँयाम्ह थुवाः राम खः। आपास्या थुगु धापू दः। हूँ मनूतय छु खँ ह्लाना च्वन ? थ्व सुयाम्ह मनू ? थौंयापिं मनूतयगु स्वभाव थय हे जुयावल।

अपवाद— कह्लस्या, ह्निनस्या, चाह्लस्या, बह्निस्या इ०

२४. सप्तमीया रूपय् 'अ, आ, ए, ओ' कारान्त जुउसा 'य्' अथवा 'स', 'इ, उ' कारान्त जुउसा 'इ अथवा स' वइ। प्राणीवाचक खःसा 'याके, तयके, पिंके, स्याके' वइ। गथे— सफू व्यँय् ति। सिमाय् चखुंचा छम्ह दः। रेडिओय् छुँ दुहाँ वँन। म्हुटुइ ई बुल। तुतिइ याः लात। पासापिंके थ्यवा दः।

२५. लिउनय् आखः लोप मजुउगु 'अं व औ' कार संज्ञा 'लय्' वया सप्तमीया रूप काः वँनि। बंलय्, कौलय् इ०

२६. सम्बोधनया रुप प्रथमा थें हे जुइ । गथे—अय् राम ! थन वा ।

२७. थ्व क्वय् च्वंगु सर्वनाम क्वय् च्वया थं हे जुइ ।

उत्तमपुरुष

	ए. व	व. व
कर्ता०	जि, झी; जिं, झीसं.	जिपिं, झीपिं; जिमिसं, झीपिसं.
कर्म०	जित; झीत.	जिमित; झीत.
षष्ठीकारक०	जिगु; झीगु.	जिमिगु; झीपिनिगु.
सप्तमीकारक०	जिके; झीके.	जिमिके; झीके.

द्रष्टव्य—सप्तमी कारकय् 'जिगु, जिम्ह इ०' या 'गु, म्ह' लोप याःसां जिउ ।

मध्यम पुरुष

	ए. व	व. व
कर्ता०	छ, छि, छःपो, छं, छिं, छःपोलं.	छपिं, छिपिं, छिकपिं, छःपोपिं, छमिसं, छिमिसं, छिकपिसं, छःपोपिसं.
कर्म०	छंत, छित, छःपोयात.	छमित, छिमित, छिकपित, छःपोपित.
षष्ठीकारक०	छंगु, छिगु, छःपोयागु.	छमिगु, छिमिगु, छिकपिनिगु, छःपोपिनिगु.
सप्तमीकारक०	छंके, छिके, छःपोयाके.	छमिके, छिमिके, छिकपिंके, छःपोपिंके.

द्रष्टव्य— षष्ठीइ कारकय् अर्थ हे।

प्रथमपुरुष

ए. व

कर्ता० व, थ्व, थ्वयूकः, गुगू, वयूकः, गुम्ह, सु, वं, थ्वं, थ्वयूकलं, गुगुलिं, वयूकलं, गुकिं, गुम्हस्यां, सुनं.

कर्म० वयात, थ्वयात, थ्वयूकःयात, गुगूयात, वयूकःयात, गुकियात, गुम्हस्यात, सुयात.

षष्ठीकारक० वयागु, थ्वयागु, थ्वयूकःयागु, गुगूयागु, वयूकःयागु, गुकियागु, गुम्हस्यागु, सुयागु.

सप्तमीकारक० वयाके, थ्वयाके, थ्वयूकःयाके, गुगुलिइ, गुकिइ, गुम्हस्याके, सुयाके.

व. व

कर्ता० उपिं, थ्वयूकःपिं, थुपिं, गुगू, वयूकःपिं, गुम्ह, सु, उमिसं, थ्वयूकःपिसं, थुमिसं गुगुलिं, वयूकःपिसं, गुकिं, सुनं.

कर्म० उमित, थ्वयूकःपित, थुमित, गुगूयात, वयूकःपित, गुकियात, गुम्हस्यात, सुयात.

षष्ठीकारक० उमिगु, थ्वयूकःपिनिगु, थुमिगु, गुगूयागू, वयूकःपिनिगु, गुकियागु, गुम्हस्यागु, सुयागु.

सप्तमीकारक० उमिके, थ्वयूकःपिंके, थुमिके, गुगुलिइ, वयूकःपिंके गुकिइ, गुम्हस्याके, सुयाके.

द्रष्टव्य—छु, छुं, छुकिं, छुयात, छुयागु,
छुकियागु, छुइ, छुकिइ ······ ‘छु’या रूप हिउवँनि।

२८. नकारात्मक अर्थय् थःगु हे कथं रूप काः वँनिगु छुं क्रिया थुपिं खः। गथे—खये (मखु); दये (मदु); माले (म्वः) इ० हानं आज्ञाय् गजबं रुप काइगु क्रिया थुपिं खः। गथे—तये (ति); हये (हति अथवा न्हि); वँने (हुँ); वये (वा) इ०

२९. छुं विशेषण :—

थाकु, माकु, हाकु, चाकु, खायू, तुयू, सियू, सालु, पालु, न्यालु, द्वालु, साः, बांलाः, ताःलाः बल्लाः, यार्पा, खू, धुसि, भ्वासि, न्यासिचाः, वेँचाः, पुक्यों, फ्याःफः, ह्वाज्यः, ग्वाज्यः, तःधि, तःजा, तःपा, तःपु, तःजो, तःफो, तःफि, चीफि, चीधि, तःगो, सःम्ह, वःम्ह, म्हासु, देकान्ना, सेन्ना, कातु, क्यातु, वःगु, हःगुः, इ०

द्रष्टव्य—विशेषणय् 'म्ह,गु,पिं' विकल्पं वइ।

३० छुं क्रियाविशेषण—

थाकुक, माकुक, हाकुक, खाइक, तुइक, भुइक, सालुक, न्यालुक, साक, बांलाक, ताःलाक, बल्लाक, यार्पाजुइक, न्यासिचायेक, तःधिक, मथां, याकनं, थथें, धरिमय्, थौं, कन्हय्, म्हिग, कंस थन, अन, जःखः, च्वय्, क्य्, कनय्, कोजिक, त्याजिक, म्हाइपुक, सिचुक, दिन्न, घटघट, त्वार, पुलुक्क, तुंप्रुंग, गथे, थथे, थुकथं, गुबलय्, गुकथं, थुबलय्, छत्थुं, तीजक, नरथक्क, किमिसिक्क, ह्विथं, छन्हुअत इ०

३१. छुं सम्बन्धबोधक खँगो :—

नापं, लिसे, सिकं, पाखे, लिक, थिइक, यां, जा, ला, तु, दे, च्वय्, न्ह्यःनय्, क्य्, च्वसं, न्ह्यःनसं, कसं, ह्वापा, लिपा, दथुइ, दथुसं, तःलय्, तःलसं, द्यनसं, स, य्, इ, लय्, या, यागु, याम्ह

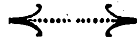
म्यागु, इ०

५२. छुं संयोजक खँगो:—

व, मखुसा, नत्रसा, अथवा, बा, ल, र, तबि, यदि, अले, नापं, जब, छायधा:सा, छायकि, नापनापं, गुबलय, उबलय, जव, तर, बरू, ह्नानं, न, कि, इ०

५३. छुं विस्मयादिबोधक खँगो :—

धन्दे, अहा, अय्, ए, अहो, अय्या, छि, छिछि, धत्, थुक्क, उऊ, कासि, छिं, का, बाबा, देखाजायेगा, धरोधर्म, इइइ, हरेशिव, मन्तयक, रामराम, तारेमाम्, नमस्ते, इ०

स्वद्या

क्रियाया अवस्थाया ख्वाःपाः

३४. छगू क्रियां आपाः अवस्थाया रुप काःवं । कयू 'नये' क्रिया छगूया भिन्नाभिन्नै रुप दः, गुगु खनेसार्थं मेमेगु क्रिया नं च्वये फः ।

१. नके—जि मचायात जा नके ।

२ नके छ्वये—थौं जि मचाबुउम्ह म्ह्यायूयात खाया ला छकः नके छ्वये ।

३. नयाः—जि नकतिनि हे धरोधर्म जा नयाः थन वयागु ।

४.नसे—बजि नसे थुखे छकः स्व, भाज्जु ।

५. मनयाः—वासः मनयाः वया लवयू लिथुउगु खः ।

६. मनसे—कृष्णचा जा हे मनसे (सें) स्कूल वँन ।

७. न—थुलि जक न । N

८. नव—कापुता ! वजि निं नव ।

९. नये—नयेगु (नसा) इलयू हे नये ।

१०. नयादिसँ—छि ला जिचाभाज्जु थें का, उलि मह्नि ला नयादिसँ ।

११ नया बिज्याहुँ—जि भचा लँना च्वँने, बाज्याया आलः निं नयाबिज्याहुँ ।

१२. नयेमते—यल धक यक्को नयेमते ।

१३. नये हे मते—यक्को धायागु न्ह्यागु थज्जु, नये हे मते, मस्त !

१४. थन—वं नःसा थन ।

N. धा. का. बुकि, भःपिउ, तोति, इ० छसिकथं आज्ञाकालया रुप जुइ ।

१५. मनः—मामं जा मनः।

१६. मनःनि—मामं जा आःतकं मनःनि।

१७. नइमखु—थ्वं धौ नइमखु।

१८. मनल—सां घांय् मनल।

१९. ननं— ननं दुइमुरी सुइमुरी खं ह्लायेमते।

२०. नयावं—ह्लाचःनिसें वं भोय् नयावं हे च्वँन।

२१. नये दः— थौँ कह्नय् भजनय् नसा नये दः।

२२. नयागु दः—साकींया ह्लातं जि नं नयागु दः, ग्व जित छूं मजुउ।

२३. नयेखः—नकतिनि तंगुलु रामं 'नयेखः' धाल।

२४. नयागुखः— उखुनु तिनि छिनापं जि नयागुखः।

२५. नयेफः—वं मचा जुउसां छमना जाकिया जा नयेफः।

२६. नःगु—भनिं नकतिनि नःगुखः।

२७. नयेला—जा नये लाकि बजि नये?

२८. नइन—वं जा नइन।

२९. नःसा—वं जा नःसा जक जिं नये।

३०. नलसा—दाजुकिजापिसं नलसा जि जक छाय मनये?

३१. नइसा—छंगु ल्हातं वं नं नइसा जि नं नयाबिये।

३२ नयाच्वँने—छपिं ल्वाना च्वँ, जि पुकुपुकु नयाच्वँने।

३३. नयावं च्वँनेतिनि—ब्वां लिहाँ वा, जिपिं थन नयावं च्वनेतिनि।

३४. नलखइ—कांग्रेसतयसं च्याम्खलःया ल्हातं नं जा नलखइ।

३५. नसेंलि—वं नसेंलि छं छाय मनयागु?

३६. नयांलि—भाःतं नयांलि तिनि कलातं जा नइ।

३७. न हे नः—बरेतयसं नं थौंकहृय् खाखे न हे नः।

३८. नतुं (तु)नः—ब्रम्हूतयसं नं जजमांतय छयेँ भोय् ला न हे नः।

३६. न हे नयेमाः—छं थुलि ला जा न हे नयेमाः।

४०. नवंछु मनवं छु—वं भोय् नवं छु मनवं छु ?

४१. नलं छु मनलं छु—म्हुट्ट मम्हइम्हस्यां वासः नलं छु मनलं छु?

४२. नःजुल—छुधाये ! ल्वय् लिथुकाः आःथ्वं वासः नःजुल।

४३. नयेगु—वं जिगु ल्हातं नं नयेगु यात। इ०

प्यद्या

लिआखः

३५. लि आखः तंवयाः दःवइगु शब्दया छुं दसु :—

१. म्ह—नःम्ह, याःम्ह, द्यंम्ह, ख्वःम्ह, बुउम्ह इ०

२. सा—नसा, तिसा, हासा, ख्वाःहुसा, लासा इ०

३. पू—नपू, लवापू, धापू, न्वापू, दापू इ०

४. सु—नसु, दसु, न्ह्यसु, ख्वसु, मचासु इ०

५. से—यइपुसे, न्ह्याइपुसे, खिउँसे, तुयूसे, म्हासुसे इ०

६. वाः—पिवाः, थुवाः, लँजुवाः, छयेँथुवाः, जवाः इ०

७. छि—माःछि, गाछितुछि, म्हुछि, चछि, ह्निछि इ०

८. बह—न्यँनेबह, स्वयेबह, हँनेबह, ल्ययेबह, धायेबह इ०

९. भाय्—नयेभाय्, त्वँनेभाय्, क्यँनेभाय्, ब्वँनेभाय्, सया-भाय्–इ०

१०. कुं—न्याकुं, लुकुं, बिकुं, लिकुं, सेकुं इ०

११. खँ—नखँ, त्वँखं, न्वाखँ, बाखं, चिनाखँ इ०

१२. ज्या—थाज्या, लाज्या, कँकाःज्या, सिनाज्या, बुँज्या इ०

१३. ति—काति, जाति, मूति, खिति, चःति इ०

१४. सः—हाःसः, लिसः, तःसः, ख्वःस, न्ह्यःसः इ०

१५. मि—यँमि, मचाकामि, च्वमि, ब्वँमि, लँमि इ०

१६. द्यः—नयेद्यः, हेञ्सद्यः, क्वाकाद्यः, भगवान्द्यः, गणेद्यः इ०

१७. गुलु—गजिगुलु, थ्वँगुलु, खँगुलु, स्वगुलु, न्ह्यःगुलु इ०

१८. चुलु,सुलु,म्हुरु,—खिचुलु, ह्निसुलु, खिम्हुरु, च्वकुम्हुरु, आछिम्हुरु, इ०

१६. थु—बुँथु, छ्येँथु, लिथु, जाथु, न्ह्यथु इ०
२०. पु--मेपु, सापु, हँय्पु, ज्यापु, लँपु इ०
२१. जु--गुरुजु, बाजु, तताजु, ब्वाजु, दाजु इ०
२२. चा--मचाचा; मैचा, दुगुचा, मनूचा, फुंगचा इ०
२३. पहः--मचापहः, लुचापहः, तःधिपहः, माःपहः, खुँपहः इ०
२४. पं—द्यापं, तापं, ल्हापं, न्ह्यपं; चापं इ०
२५. गः--द्यगः, फागः, हँय्गः, धोंगः, फैगः इ०
२६. सि--न्यासि, दसि, दासि; खिसि, बिसि इ०
२७. आ--भिंतुना, मंतुना, मुना, भाःपाः, याना इ०
२८. पः--गःपः. खिपः, सुपः, कापः, तुपः इ०
२६. गु--नयेगु, यायेगु, धायेगु, याःगुः, यानागु इ०
३०. पा—सुपा, दिपा, कंपा, ह्पा, चापा इ०
३१. हाँ—पिहाँ, दुहाँ, थहाँ, क्वहाँ, लिहाँ इ०
३२. ख्वँ—दाख्वँ, सिख्वँ, स्वख्वँ, बुह्राख्वँ, न्वाख्वँ इ०
३३. कः—न्वाकः, याकः, ल्हाकः, ब्वंकः, न्यंकः इ०

ङाग्या

खँगोया ख्वाः व वया मूल रूप

३६. चलितगु आखः लोपगु खँगोतः—

'क' लोपगु— ढः (ढक); ख्याः, भ्याः; जातः, आलः, सी (सिक), कतः,

'ख' लोपगु— लः (लख); नाः, को, पलाः, पोँ, मनू, ल्याः, मलः,

'च' लोपगु— कै (कैच), खो . म्ह्याय्, नाय्, ग्वाँय्, खेँ, मे, लैँ, कँय्, खै, म्वाय्, लवय्, सेँ, ग्वँय्, सुपाँय्, ध्वाँय्,

'ज' लोपगु— भोय् (भोज), बणय्.

'त' लोपगु— पर्वः (पर्वत); लाहाः, प्वाः, गाचो, भोँ; खः, खिपः, अखः, न्ह्यखः, नखः, भ्यगः,

'थ' लोपगु— कँ (कँथ); पँ, प्वाः, त्वाः, सी,

'न' लोपगु— स्वां (स्वान); ग्वाखं, बाखं, दुगं, बकं, छ्याकं, झकं, स्वकं, बथां, मिजं, फकं, लं, ह्वांतां, भाजं, पचिं, बखुं, चखुं,

'म' लोपगु— मां (माम), नां, गां, द्यां, दां, आगं,

'र' लोपगु— बिचाः (बिचार); भः;

'ल' लोपगु— बहाः (बहाल), पुचः, नुगः, बः, भ्याः, धः, सः, को, पो, गो, घः, वयकः, छःपो, पःखाः, गाः, पसः, मकः, सिखः नेपाः, धोँ, जी, ती, गजूः माः, मू, पिवाः. थुवाः, जवाः, माकः, प्वाः, सासः, त्वाः, गः, ख्याः, जो, साः, थ्वाथः, पिचः, स्यः, साखः, ख्यः, ब्यागः, चुकू, सफू, वो; बैगः, बाः, ख्वाः, भो, घाः,

मोह्ः, ई, कपाः, सुरूवाः, ग्वाज्यः, ह्वाज्यः, न्हू, द्वाः, अजः, अंगः, भ्रंगः, मंगः, ह्वांगः, ह्ः, किचः, ब्वह्ः, ससः, मगः, त्वाकः, उगः, आपाः, फः, सतः, छ्यूँः, मो, धो, आवाः,
'व' लोपगु— वः (वव), नयाः, ताः, काःसा, (क्रियाय् 'व' जक लोप जुइ) भाः, खः, जः, तः, द्यः, आः,

'स' लोपगु— मे (मेस); ह्नय्, ह्नाय्, बाय्, आय्, माय्, ह्यँय्, दे, बय् (वर्ष); थाय्, धंय्, घांय्, भाय्, फय्, फै, इ,०

'ति, थि, नि, लि,' लोंपगु— धौ (धलि); भौ (भति), भौ (भलि), पौ (पलि), खौ (खलि); थौं (थनि);

खुद्या

" श, ष, स "

उथें शब्दय् व नेपाल शब्दय् 'श' नं 'ष' नं वइमखु, खालि 'स' हे जक वइ। उजो शब्दय् धाःसा 'ष अथवा श' वाला खःसा 'श' या थासय् 'श' हे, 'ष' या थासय् 'ष' हे वइ।

(क) नेपाल शब्द-- सल, सः, सति, सतिका, संगू, सँसि, किसि, नास्व, लँसो, लसकस, धुसि, कुसि, उसु, ह्मासु, असं इ०

(ख) उथें शब्द-- भासय् (भाषा), आसय् (आशा), सः (शाय), इ०

(ग) उजो शब्द— आशा, अवश्य, आकाश, आदर्श, आवश्यक, आश्चर्य, आश्वासन, आशय, आशिष, आशीर्वाद, ईश, ईश्वर, अंश, काशी, कुशल, केश, कोश, कोशिश, खुशी, चश्मा, जोश, जोशी, तमाशा, त्रिशूल, दर्शन, दिशा, दुश्मन, दृश्य, देश, नक्शा, नशा, नाश, निश्चय, निशाना, पशु, पिशाच, पोशाक, प्रश्न, मशहूर, मुश्किल, यश, लश्कर, विश्व, विश्वास, विशाल, विशेष, विशेषण, वंश, शक्ति, शपथ, शर्त, शर्मा, शरीर, शशी, शहर, शत्रु, शाक्य, शाखा, शान्ति, शायद, शाह, श्यावास, शिकार, शिथिल, शिर, शिव, शिशिर, शिष्य, शील, शुद्ध, शुभ, शुरू, शूद्र, शून्य, शेखर,

शेर, शैतान, शैली, शोक, शोभा, शौख, शंकर, शंका, सन्देश, होश, अभिषेक; आकर्षण आविष्कार, उपनिषद्, उषा, ऋषि, औषधि, कृष्ण, कृषक, कृषि, घोषणा, चेष्टा, दुष्ट, दोष, दृष्टान्त, द्वेष, नष्ट, परिषद्, पुरुष, पुष्ट, मनुष्य, भाषण, भीषण, वर्षा, विष्णु, विशेष, विष, विषय, विषाद, वृष्टि, शेष, षड्यन्त्र, षष्ठ, सन्तोष, संघर्ष, सृष्टि, हर्ष, हितैषी, हृष्ट इ० ।

" त, थ, द, ध, न "

उजो शब्दय् तोताः फुकं थासं 'त, थ, द, ध, न ' वइ। अर्थात् ' ट, ठ, ड, ढ, ण ' वइ मखु। गथे--

(क) उजो शब्द— इष्ट, दुष्ट, वैठक, पाठ, ड़र, खण्ड, ढंग, ढपोट, वाण, वर्ण इ० ।

(ख) उथें शब्द व मेगु शब्द— अत, काति, कातु, थकालि, थकू, थौंकह्नय्, दकिला, द्यछ्ये, देमा, धलि, धुकू, ध्यबा, नकि, नवा, नये, ध्वाका, कथा, ह्लातं, सित इ० ।

अपवाद- म्हुटु, ढः, भुटु इ०

द्रष्टव्यः— 'ड़' दःगु विदेशी शब्दयात 'ड' या थासय् 'र' तयाः थःगु हे शब्द थें च्वंक यंकिइगु नेपाल भाषाभाषीतय चलन दः । गथे—करा (कड़ा), पुर्का (पुड़का) सोरा (सोडा); ध्यर (ढिडो); इ ।

' ब, व '

उजो शब्द बाहेक मेगु फुकं थासय् 'ब' उच्चारण जुउसा

'ब' हे, अले 'व' उच्चारण जुउसा 'व' हे च्वयेमाः ।

(क) उजो शब्द—विद्यार्थी, वर्षा, विवेक, बल, विश्वास, बोल, बथान इ०

(ख) उथेंशब्द व मेगु शब्द— बः, बुके, बिये, वये, बं, बाकू, बि, बु, बुँ, बो, बौ, बरां, बुखृ , ब्यालि, इ ।

कचालम्

च्वमिया मेगु सफू :—

१. नेपाल भाषा व कृथ च्वयेगु लँपु
२. पयात (चिनाखँ मुना—प्रसय)
३. मस्तयसफू छगूगु
४. मस्तयसफू निगूगु—प्रसय

छितं नेपामि ख:, उकिं थ्वय् च्वंगु पत्र—पत्रिकात ग्राहक जुयाः नकर क्वँता दिसं।

मुद्रक:— हिमालय प्रेस, ॐबहालटोल, नवहील, काठमाडौं, नेपाल।